

Kovács Janka
posztdoktor kutató
Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

**„Saját meggyőződésem szerint mondhatom, hogy ezen tébolyda
csudálatra méltó alakítvány...”**

Az angol minta és a pszichiátriai intézményesülés diskurzusai a 19.
századi Magyarországon

A 18. század végén és a 19. század első évtizedeiben több európai országban, köztük a Habsburg Monarchia egyes tartományaiban, különösen az osztrák és cseh területeken létrejöttek az első, mindenekelőtt az elmebetegek elkülönítésére és őrzésére szolgáló tébolydák. Magyarországon a pszichiátriai intézményesülés más európai országokhoz viszonyítva később, a 19. század második felében kezdődött meg. A 19. század elejétől kezdődően azonban egyre inkább előtérbe került a társadalmi-politikai-szakmai diskurzusokban az elmebetegek ellátásának kérdése és helyük kijelölése a formálódó szociális intézményrendszerben.

A különböző, az intézményesülés elméleti és gyakorlati kérdéseit tárgyaló írásos műfajokban (orvosi szakmunkák, sajtó, rendészeti és orvosrendészeti irodalom, útleírások) az angol minta – amely egész Európa tébolydatervezési és -szervezési gyakorlataira komoly hatást gyakorolt – kiemelt szerepet kapott. Angliában viszonylag korán, a 18. század első felétől elindult a magántébolydák, a század végétől pedig az állami tébolydák rendszerének kiépítése és egy átfogó, az 1840-es évekre komoly eredményeket hozó elmeügyi reform. A korán megindult professzionalizációs és intézményesülési folyamat mind a terápiás céllal létrehozott intézetek kialakításának elmélete és gyakorlati megvalósítása, mind az új típusú gyógymódok, mint például a morális terápia vagy a kényszerítő eszközök elhagyását szorgalmazó *non-restraint system* innovatív megoldásai szempontjából fontos mintát jelentett Európa többi, a pszichiátriai professzionalizációs és intézményesülési folyamatba később bekapcsolódó területe számára.

Bár az angol minta nem tekinthető kizárólagosnak a magyarországi recepcióban, a morális terápia elmélete szempontjából a 18–19. századfordulótól a francia, az új típusú intézmények kialakítása szempontjából pedig az 1840-es évek végétől a német minta is jelentősnek tekinthető, Anglia végig meghatározó szerepet és viszonyítási pontot jelent az intézményesülési folyamat során. Az előadásban a felsorolt magyarországi írásos műfajokban kirajzolódó, az angol tébolydahálózathoz és elmeügyi reformhoz kapcsolódó diskurzus főbb csomópontjai mellett két, az institucionalizáció folyamatában meghatározó szerepet játszó útleírást, Schwartz Ferenc, az első magyarországi magántébolyda alapítójának 1848-as és Schnirch Emil, a lipótmezei Magyar Királyi Országos Tébolyda első igazgatójának 1862-es útleírását, elsősorban Angliában tett

megfigyeléseiket vizsgálom, kitérve a megfigyelés szempontjaira, a két orvos reflexióira, az adaptálandó jó gyakorlatok és technológiák tudatos lejegyzésére, valamint az angol és a kontinentális gyakorlat összehasonlítására is.